

Recensioner

Avhandlingar i Sociologi

Terese Anving (2012) *Måltidens paradoxer. Om klass och kön i vardagens familjepraktiker*. Lund Dissertations in Sociology.

I måltidens praktiker ”görs” familjer. Det är en grundläggande tes i Terese Anvings *Måltidens paradoxer*. Avhandlingen undersöker måltidens plats i barnfamiljers vardag, och dess roll i (re)produktionen av klass- och könsskillnader. Med denna breda ingång vill författaren avtäckta den komplicerade och mångfacetterade process som måltiden utgör. En första fråga är hur måltiden kan förstås som en del av konstruktionen av familj. En andra vad måltidsarbetet innebär i relation till ”föreställningar om det jämställda Sverige”. En tredje, slutligen, hur föräldrar förhåller sig till ”normer om måltider och föräldraskap” och dessa förhållningssätts roll i reproduktionen av klass (s. 20). De två sista frågorna ger en antydning om den betydelse som i avhandlingen tilldelas officiella diskurser om mat och jämställdhet. Bakgrunden är den svenska statens långa historia av att försöka påverka såväl matvanor som könsrelationerna i familjer.

Avhandlingen är en spännande läsning. Avstampet tas i ståndpunktsteori och Dorothy Smiths institutionella etnografi. Ambitionen är att med utgångspunkt från de deltagande personernas vardagsverklighet som *point of entry* visa hur denna bestäms av processer som sträcker sig bortom denna verklighet. Syftet är att identifiera så kallade styranderelationer och synliggöra dessas verkningar (s. 76). Det är vardagsverkligheten hos 30 föräldrar med barn under 8 år och varierande social bakgrund som studeras. Merparten är kvinnor. För att generera data användes såväl enskilda intervjuer, som parintervjuer och fokusgruppsintervjuer. Med syftet att fånga en rutinmässig del av måltidsarbetet genomfördes dessutom fyra så kallade *go alongs* där forskaren följde med deltagare i studien vid en inköpsrunda. Det är alltså fråga om ett rikt empiriskt material som analyseras.

Måltidens betydelse, könsarbetsdelningen i måltidsarbetet samt måltidspraktikernas roll i klassreproduktion diskuteras i varsitt kapitel. I analysen spelar David Morgans ”familjepraktiker”, Beverly Skeggs ”respektabilitet” och Pierre Bourdieus habitusbegrepp en viktig roll. Begreppen används för att undersöka hur familj ”görs” i måltidsaktiviteterna, matens roll i ”görandet” av en respektabel familj respektive måltidspraktikernas betydelse i klassreproduktion. I det första kapitlet beskrivs förändringarna i övergången till att bli en barnfamilj: måltidens mera framträdande roll, matvanornas förändring, måltidsarbetet rutinisering. Författaren diskuterar här hur officiell matrådgivning inverkade på vad som ansågs vara en bra och respektabel familj. Maten skulle idealt vara näringsrik, hälsosam och tillagad med omsorg. Den skulle också ge barnen ett bra förhållningssätt till mat. Ett annat ideal var att kvällsmålet skulle intas tillsammans. Samlingen var en överordnad princip som också den

handlade om att tillhöra de respektablas skara. I ett andra kapitel är fokus inställt på könsarbetsdelningen i måltidsarbetet. Genom att lyfta fram måltidsarbetets komplexitet – den tysta kunskapen, planeringen, koordineringen, känslorna, omsorgen – understryker författaren att jämställdhet handlar om så mycket mer än att dela på praktiska moment som dukningen, matens tillagning eller disken. Det var oftast kvinnorna som hade ansvaret för måltidsarbetet. Det var de som hade ”familjen i huvudet” som Anving så träffande kallar måltidsarbetets tysta kunskap. Slutsatsen blir att måltiden var en könad praktik. Ändå var jämställdhetsdiskursen närvarande i kvinnornas berättelser. Den hade effekten att ojämställdheten förminskades. Det framstod som illegitimt att inte vara jämställd. Särskilt gällde detta medelklasskvinnorna. I kapitlet om klassreproduktion visar författaren att måltiden återspeglade klasskillnader och fostrade barnen in i visst habitus. Klasskillnaderna märktes till exempel i synen på mat från andra länder. Hos medelklassföräldrarna hade denna ”spännande” mat en given plats, medan arbetsklassföräldrarna inte gärna lagade sådan ”konstig” mat. Man förhöll sig också olika till officiella diskurser om dålig mat, som exempelvis socker. Medelklassföräldrarna berättade antingen att de undvek att ge sina barn sådan mat. Eller också deklarerade de att de såg råden som överdrivna. Arbetarklassföräldrarna framstod som betydligt friare i förhållande till råden. De tycktes inte på samma sätt känna behov av att försvara att familjen åt ”dålig” mat. En slutsats är att klass hade en central roll i familjekonstruktionerna. En annan att styranderelationer i form av officiella matråd skapade en moralisk diskurs som utgjorde en viktig del i ”görandet” av en respektabel familj. Åtminstone för medelklassen.

Det är inte lätt att göra Anvings avhandling rättvisa på så här litet utrymme. Den innehåller flera intressanta spår och analyser än dem jag nu tagit upp. Ändå hade jag gärna sett flera diskussioner. Här ska jag nämna ett par. De två styranderelationer som diskuteras är de officiella svenska jämställdhets- och måltidsdiskurserna. Givet utgångspunkten i institutionell etnografi hade jag önskat att mer utrymme ägnats åt kopplingen mellan intervjupersonernas berättelser och dessa diskurser. Det framstår som något oklart i vilken utsträckning jämställdhetsdiskursen och måltidsdiskursen identifierades som de centrala styranderelationerna utifrån deltagarnas vardagsverklighet, eller om de snarare bildade en på förhand fastställd ram för studien. Intrycket att det kan vara på det senare sättet förstärks av att de både finns med i själva forskningsfrågorna och ägnas stort utrymme i några av avhandlingens inledande kapitel. Här uppstår även frågan om det möjligen fanns andra styranderelationer som kunde funnits med på den institutionella karta som ritats av Anving. Kan det vara så att fokuseringen på de två officiella diskurserna har inneburit att andra centrala styranderelationer hamnat i skymundan? Jag tänker på exempelvis livsmedelsindustrin med tillhörande administrativa apparat som ju tillverkar och säljer den ”dåliga” mat som statens experter varnar för, och jag tänker på vad det är som förklarar själva existensen av den ojämställdhet som jämställdhetsdiskursen får intervjupersonerna att vilja dölja. Vilka styranderelationer och strukturer finns här att avtäckas?

En ytterligare fråga har att göra med viljan att framstå som en respektabel familj.

Denna önskan var mest framträdande i medelklassfamiljerna. Detta spännande resultat skiljer sig från Skeggs studie, där respektabilitet istället var central för arbetarklasskvinnorna. Skeggs förklaring är att arbetarklasskvinnorna har fränkänts respektabilitet och att den just därför utgör ett ständigt problem för dem. I hennes studie var respektabilitet mera av en självklarhet för medelklasskvinnorna. Det hade varit spännande med en diskussion om hur dessa skillnader mellan de båda studiernas resultat skulle kunna tolkas.

Samtidigt vill jag poängtera att de diskussioner som faktiskt förs i avhandlingen är både relevanta och tänkbara, liksom att studien genom att ställa måltiden i centrum förmår åskådliggöra den rikt fasetterade process som det är fråga om. *Måltidens paradoxer* tydliggör på så sätt värdet i att fokusera på *en* familjepraktik. Det har möjliggjort upptäckten av processer och aspekter som annars kanske förblivit dolda. Att jag sedan hade önskat ännu mer av den varan är en annan sak. Slutligen är det glädjande med en svensk avhandling som åter för in klass i diskussionen om familj. Med andra ord utgör Terese Anvings studie ett viktigt forskningsbidrag, inte minst till familjesociologin.

Christine Roman, fakultetsopponent, Örebro universitet

Jonas Lindström (2012) *Drömmen om den nya staden. Stadsförnyelse i det postsovetiska Riga*. Arkiv.

I det postsovetiska Riga, i vad Jonas Lindström (J.L.) i sin avhandling kallar för postreströjkans stad, produceras nya framtidsdrömmar, men inte hur som helst, utan mot och med ett mångtydigt förflutet. Anslaget till avhandlingen låter förstå att en nyckel till förståelsen av staden står att finna i tiden, i den sociala temporaliseringen, inte i en enkel synkron samtid, utan i något tidligt mycket mer sammansatt. Till skillnad från den sociologiska normalförståelsen blir då historien något långt mer påtagligt än bara en bakgrund, den blir i Riga till något i nuet levande. Detta anslag är mer än en nyckel till att förstå det samtida Riga – det är själva nyckeln.

Vad är det då för historia som det handlar om? Enligt J.L. handlar det inte om hela staden Rigas historia utan om dess moderna historia från 1850-talet till idag. J.L. föreslår här en fyrdelad periodisering som genom som regel skarpa gränser framstår som relevant. Periodiseringen gäller nu inte bara staden Riga utan också nationen Lettland, vars historia det moderna Riga är tätt sammanknutet med. Den första perioden handlar om stadens expansion, modernisering och plats i det nationella uppvaknandet – fram till mellankrigstiden var Riga fortfarande en tyskt präglad stad i det ryska imperiet. Den korta andra perioden, sammanfallande med mellankrigstiden, såg den lettiska republikens födelse och stabiliseringsförsök. Det andra världskriget utgör sedan ett konfliktyfyllt interregnum till den tredje perioden av sovjeterisering. Med Sovjetunionens sönderfall börjar sedan den fjärde perioden.

Det är den fjärde perioden som är föremålet för J.L:s analys, vilket sker i tre kapitel

som utgör avhandlingens empiriska kropp. Men vad för slags analys är det fråga om, och vilket slags material är det som kommer till användning? Syftet med avhandlingen är 'att med Riga som blickpunkt analysera hur föreställningar om ny tid manifesteras i staden.' Dessa föreställningar vill J.L. förstå med hjälp av ett begrepp hämtat från Walter Benjamin: urbana fantasmagorier. Själv sammanfattar han vad det gäller med termen urban postperestrojka. För att göra den empiriskt åtkomlig undersöks i tur och ordning i de tre kapitlen som utgör avhandlingens kropp först Rigas avsovjetifiering med stadens utvecklingsplaner som material. Sedan undersöks vad globaliseringen – enkannerligen entreprenörsurbanismen – gör med Riga, hur världen kommer till Riga, men också hur Riga kommer till världen, när Lettland öppnas mot omvärlden. Här spelar olika urbana projekt en viktig roll. Den tredje frågan ligger i förlängningen av den andra och avser 'föreställningar om en ny och härlig tid' som den framträder i olika bostadsprojekt i staden. En viktig fråga om dem gäller lettifiering versus gängse globala fantasmagorier. Förhoppningen är att detta sammantaget kan ge ett svar på frågan om den nya tidens manifestering i Riga.

Utan tillgång till det lettiska språket låter sig nu en sådan analys inte göras i en handvändning. Men den låter sig ändå göras. Dels genom att skaffa sig ett antal informanter för mer allmänna uppgifter och observationer om vad som pågår i staden, inte minst olika akademiker visade sig nyttiga, dels genom att intervju personer med anknytning till olika i Riga pågående projekt och planer, alltsammans hanterat med hjälp av det engelska språket. En hel del information såväl om privata projekt som offentliga planer återfanns dessutom på nätet. Utöver det har J.L. gjort egna fältobservationer från olika kritiska platser i Riga under sammanlagt sju veckolånga vistelser i Riga. För den analys J.L. vill göra verkar detta nu att ha gett ett rimligt empiriskt underlag.

Hur är då analysen upplagd? Den sociala temporaliseringen är alltså central, men utöver den för J.L. in en mer urbansociologisk uppsättning begrepp som tagits fram i kända undersökningar av Paris, Chicago, Los Angeles och Dubai. Dessa begrepp samlar han under urbana fantasmagorier, vilka således blir ett slags paraplybegrepp för avhandlingen. Han vill förstå det som det som skänker en stad dess egenhet eller karaktär, och det handlar då om såväl mer materialiserade konstruktioner som fantasier och känslor, varför fiktionen (film, dikt, litteratur etc.) blir väl så viktig som de faktiska förhållandena. Det fantasmagoriska handlar om modernitetens kontraster: glamour och grus, ljus och mörker (Paris), hur solljuset gör vardagen semesterlik (Los Angeles), skyskrapans strålgång (Chicago), hur verkligt och överkligt bländar och blandas (Dubai).

Avhandlingens begreppsstrategi är i högsta grad heuristisk, de begrepp som introduceras definieras inte, än mindre ställs några kriterier upp för deras giltighet. I stället används begreppen som ett slags sammanfattningar på olika saker som äger rum i och rumsterar om Riga. Framställningen blir mycket syntetisk, och syntesen blir svårbedömd eftersom det inte redovisas hur den sätts samman analytiskt.

I slutkapitlet förs ändå en hel del av avhandlingens observationer samman på ett i stora stycken trovärdigt sätt. Exempelvis hävdar J.L. att det motsatsernas spel som utmärker Rigas urbana postperestrojka utspelas mellan framförallt sovjetepoken och den postsovjetiska tiden, men att den nuvarande epoken också uppfattas som en direkt fort-

sättning på mellankrigstidens självständighet. Det nya ersätter inte det gamla, utan omförhandlar det (s. 213). I dessa globala och nationella omdefinitionsprocesser blir det förgångna en resurs för de ledande aktörerna. Så blir nu gamla stan i Riga till något lettiskt, hur tysk den än må ha varit en gång (s. 216). Omdefinieringen tar spjörn mot sovjettiden, vilket gör dagens motvilja mot planering begriplig – determinerad *laissez-faire* styrning kallar J.L. det hela för (s. 218). Viljan att placera Riga i ett globalt sammanhang med allehanda entreprenörsurbanistiska följa John-projekt skall också ses i det sammanhanget (s. 219). Skyskrapor, vattennära bostadsområden, multifunktionsarenor och *gated communities* strävar efter att som det heter placera Riga på kartan med sin globalt unika likformighet (s. 225). Men avsovjetisering, globalisering och lettifiering – vilka ju bär upp avhandlingens empiriska kropp – måste sättas ihop för att vi ska förstå den urbana postperestrojkan. Den sociala temporaliseringen är nyckeln till det (s. 221).

Så långt är det lätt att följa avhandlingens argument. Men frågan om hur detta ska sättas samman förblir som jag ser det olöst. J.L. försöker exempelvis att sammanfatta Rigas urbana fantasmagorier i ett motsatsernas spel (Figur 3 s. 222) där han korstabulerar (av)sovjetisering, globalisering och lettifiering mot de Rigas fyra epokerna. Men kan spelet sättas i rörelse genom denna korstabulering? Jag tror inte det, och skälet är enkelt: denna korstabulering skapar helt enkelt inga motsägelsefulla positioner.

Avhandlingen hade som jag ser det vunnit på en mer systematisk analys. Låt mig om än schematiskt visa hur den kunde ha anlagts med de begrepp som J.L. valt. Vad som ska undersökas är drömmen om den nya staden. Utgår vi från Benjamin kan vi förstå den som en urban fantasmagori, det vill säga som uppvaknandet på tidströskeln *till* det nya Riga: drömmen lever just i uppvaknandet *från* sovjettiden. Men den sociala temporaliseringen är mer än så: med Koselleck – som refereras i avhandlingen – kan vi betrakta den som osamtidigheternas samtidighet, hur de tre tidigare epokerna spelar med och mot det samtida Riga i ett spel av lettifiering, avsovjetisering och globalisering. De tre empiriska kapitlens undersökningar kunde, tror jag, med fördel analyserats systematiskt med ett sådant angreppssätt.

Avhandlingen når alltså inte riktigt ända fram. Ändå är den väl värd att läsas. Dels därför att den lyckas fånga mycket av det som utgör det nya Riga i all dess ofullgånghet: hur förverkligade och halvvägs avstannade nya projekt tar plats och rumsterrar om i den stad som sovjettiden efterlämnade: en tämligen välkonserverad medeltida kärna och den tätare innerstadsbebyggelsen på och utanför de gamla vallarna för entreprenörsurbanismen att sätta tänderna i vid sidan av sovjettidens dystra bostadsområden mer eller mindre lämnade åt sitt öde. Alltsammans beskrivs ingående och trovärdigt. Empiriskt är det, trots svårigheterna, fråga om en bra avhandling. Vi får lära oss mycket om Riga – också om det som inte är åtkomligt för flanörens blick. Dels därför att det också lyckas J.L. att i viktiga avseenden applicera den aktuella urbanteorin på ett fall långt från Chicago, Los Angeles och Dubai, nämligen Riga, en gång en typisk nordtysk stad, men sedan starkt sovjetifierad. Vi lär helt enkelt känna den urbana postperestrojkan.

Mats Franzén, fakultetsopponent, Uppsala universitet

Goran Basic (2012) *Samverkan blir kamp. En sociologisk analys av projekt i ungdomsvården*. Lund Dissertations in Sociology.

En dryg procent av samtliga barn och unga får någon gång under ett år vård utom det egna hemmet. Detta motsvarar omkring 29 tusen placeringar (men färre personer). I första hand används familjehem, men ungefär en tredjedel placeras på någon form av institutionsvård och drygt 1000 av placeringarna skedde på hem för särskild tillsyn inom Statens institutionsstyrelse. Det är formerna kring vården av de ungdomar som vårdas på de statliga så kallade § 12-hemmen som Goran Basics avhandling utgår från.

Trots högt ställda ambitioner kring en vetenskapligt förankrad vård, och olika internerna utvärderingar som visar att ungdomar kan ha uppskattat sin delaktighet och så vidare, har forskning återkommande visat att institutionsvårdformen är högst problematisk. Den visar sig inte uppnå de resultat man åsyftar ifråga om ungas rehabilitering, och även uppgifter om övergrepp och andra missförhållanden framkommer. Förklaringen till bristande (eller negativa) effekter verkar vara enkel; Det är mycket svårt att bryta en negativ utveckling genom att placera socialt utsatta, kriminella och missbrukande ungdomar tillsammans, under lång tid och i avskildhet från samhället i övrigt. När ungdomarna dessutom befinner sig i en tillvaro omgärdad av en mängd yttre kontrollstrategier och i ett maktmässigt underläge, bäddar det för en mängd motstrategier och konflikter.

Mot bakgrund av kritik mot bristande värdeffekter, att ungdomarna när de kommer tillbaka till sin hemkommun lätt återfaller i tidigare beteendemönster och mot uppfattat alltför höga vårdkostnader är det inte konstigt att se att olika utvecklingsprojekt växer fram. Ett sådant var MVG-projektet som under 2006 till 2008, som med hjälp av 230 miljoner skulle projektet utveckla en bättre samverkan och minska placeringstiden på institutionen. Projektmedlen gick i huvudsak till att subventionera kommunernas vårdkostnader för 982 ungdomar, men också att finansiera 24 samordnare som skulle tillse att sammanhållna vårdkedjor skapades för ungdomarna.

Avhandlingens empiriska underlag samlades in under en utvärdering av MVG-projektet och består av 119 observationer och 147 intervjuer. Observationer har skett av olika möten, institutionsliv och informella sammanhang. I inledningen sägs att ”i många avseenden handlar den här avhandlingen om praktiska problem i vården av samhällsomhändertagna ungdomar i dagens Sverige”. Och när man ser till syftet avser dessa problem hur konflikter uppstår, hanteras i olika former av allianser samt vilken förståelse och med hjälp av vilka kategorier samordnare och projektet förstås på. Dessutom hur dessa kategorier används i en form av språklig, eller diskursiv kamp mellan de involverade.

När Basic ska placera in studien i ett forskningsområde är det inte oväntat samverkansforskning som redovisas. Här framkommer att samverkan ofta får vara svaret på varjehanda olika problem som uppstår i välfärdsapparaten, men också att de problem som samverkan förväntas lösa verkar förbli så även efter samverkan provats, och därtill att själva samverkanspraktiken i sig skapat nya svårigheter (som man får tänka sig

att det krävs nya samverkansprojekt att lösa). Huvudspåret vid studier kring samverkan har varit att använda sig av organisations- och/eller professionsteori. Basics bidrar här med en mikrosociologisk analys av vad samverkan kan innebära genom att detaljstudera hur människor, aktörer agerar i förhållande till varandra, framförallt genom alliansbildningar och språkhantering.

Simmels syn på konflikter spelar en stor roll i analysen. Konflikter ses som potentiellt enande genom att aktörerna får något gemensamt att rikta uppmärksamhet mot – och att detta innebär en möjlighet till kommunikation. Därtill används flitigt en strukturell relationsanalys genom att olika triader och dyader analyseras. Konflikter framstår avhandlingen igenom närmast uteslutande som en följd av att två eller flera aktörer enas mot en gemensam fiende.

Vad blev då av ambitionen att bygga upp ett närmare samarbete mellan SIS och socialtjänst? Sammanfattat kan man säga – inte mycket! Vad projektet framförallt innebar var att de visade fram en rad underliggande konflikter som kom till ytan genom projektet. Man kan nog lägga till att projektet i sig bidrog till att producera nya varianter på dessa konflikter. De tänkt aktiva samordnarna som skulle ha en nyckelroll för ungdomarnas återintegrering i samhället blev istället passiva och drabbades av handlingsförklaring, enligt Basic. Tre roller av passiva samordnare diskuteras: den inkompetente, träkarlssamordnaren och papperstigern. Den första vet inte hur den ska agera, den andra var en i första hand administrativ funktion och den tredje lovade mycket men höll tunt. ”Många av samordnarna verkar helt enkelt ha valt ett enkelt sätt att klara arbetet”, sägs det i slutdiskussionen. Och det enkla sättet verkar ha varit att försöka navigera mellan den stora mängd konflikter som projektet innebar på olika nivåer.

När det handlar om *mellanorganisatoriska* förehavanden framkommer visserligen några exempel på lyckat samarbete, och då härledda framförallt till lyckliga omständigheter eller särskilt skickade samordnare. Annars uppfattades projektet som något som något som uppfattades inte alls behövdes (teorimisslyckande) eller som var dåligt genomfört (praktikmisslyckande). Istället för gemensamma åtaganden skapades en mängd *allianser* som inneslöt vissa och uteslöt andra. Det verkar också som att när den av ungdomarna önskvärda rollen hos samordnaren, som aktiv och för fram ungdomens röst och intressen intogs av samordnaren så verkar detta närmast ha uppfattats som ett hot som motarbetades av övriga involverade. Samverkan i den form som diskuteras här handlar ofta om *olika former av möten*. I ett kapitel sätts särskild fokus på vad mötena innehöll för konflikter. Här får vi också följa processen för hur några konflikter utvecklades över tid och sammanhang. I det avslutande resultatkapitlet presenteras det som författaren kallar för förklarande redovisningar. Med detta avses en begreppsutveckling av det som annars kallas för förklarande redovisningar (accounts) och sociala jämförelser som innebär att olika förhållanden och aktörer förstår genom likheter och skillnader till andra. Kapitlet innehåller ett flertal beskrivningar av den underordnade maktsituation som ungdomarna befinner sig i och hur det uppfattar sig ha varit utsatta för olika former av maktövertag. Här framkommer en sida av institutionsvården som inte är smickrande för de anställda, där maktövertaget an-

vänds på ett oreflekterat sätt som skapar disciplin genom olika former av nedvärdering, hot och fysiskt övertag.

Basics avhandling är ett bidrag till samverkansforskningen och då i första hand genom att poängtera värdet av detaljstudier av kommunikation, konflikter och positioneringar. Den är också ett bidrag till att förstå en del av ungdomsvården som visat sig vara mycket svårhanterlig och som tyvärr ofta leder till ett negativt resultat. Mycket av det som Basic redovisar kan föras tillbaka till karaktären på det område som samverkan ska realiseras i – ett område där problemen är många, omfattande och sammansatta och där lösningarna i många fall utgörs av förhoppningar och inte av mer hållfasta och trovärdiga alternativ. Därför blir institutionsvårdsfältet laddat med frustration och konflikter.

Basic angriper frågorna med stor entusiasm och visar i sina bästa stunder prov på en idérikedom och beteckningssäkerhet som öppnar upp för nya tolkningar och ny förståelse. Språkhanteringen är annorlunda, där ambitionen verkar ha varit att även den språkliga framställningen ska präglas av idén att verkligheten är socialt konstruerad och är i ständig omstöpning. Ibland driver den kreativa språkanvändningen iväg lite väl långt och man kan ana att författaren rullar med i beteckningarna som verkar fått ett eget liv.

Att använda klassisk sociologisk teori för analysen av samverkan har sina sidor. Det visar sig att vissa begrepp har hög relevans för området och man kan verkligen se många fall där triader och dyader upprättar olika slags allianser. Men ibland så blir analysen närmast begränsad av teorin där man hade önskat en mer elaborerad idé för det sociala liv som Basic skriver om, inte minst en tydligare koppling till organisationsteori. Det försök till begreppsutveckling genom förklarande jämförelser som görs är intressant och kan möjligen bli ett bidrag för vidare forskning. I avhandlingen är det dock svårt att fullt ut se styrkan i begreppet, i synnerhet vad det tillför utöver att tala om förklarande redovisningar. Sammantaget är Basics bidrag till förståelsen av ett sammansatt område inom ungdomsvården välkommet och anger en drivkraft och kreativitet som kommer att vara spännande att följa framöver.

Torbjörn Forkby, fakultetsopponent, Göteborgs universitet

Adrián Groglopo (2012) *Appropriation by Coloniality*.

Umeå universitet.

The PhD-thesis *Appropriation by Coloniality - TNCs, Land, Hegemony and Resistance: The Case of Botnia/UPM in Uruguay*, was presented on Dec 18, 2012 at Umeå University., by Adrián Groglopo at the Department of Sociology. This qualitative and theory applying case study focus on the introduction of a large pulp mill in Uruguay in a free trade zone at a river bordering to Argentina by the transnational corporation Botnia/UPM. Groglopo is interested to understand how this transnational corporation (TNC) constructs a positive image of itself and a political, economic and cul-

tural leadership, and how the affected community becomes fractured, dependent and resistant to the largely destructive consequences of the project. The study investigates this emerging political conflict through a short ethnographic fieldwork (with 22 interviews) in Uruguay and Argentina.

Groglopo describes how the TNC promises too much, adopts a strategy of corporate social responsibility with benevolent work in the community, and links to a local development history of a foreign corporation. The result of the thesis points towards how this TNC succeeds, through economic and symbolic resources, socio-political and discursive strategies, to make itself into a powerful force.

However, this “hegemony by (logics of) coloniality” does not go unchallenged. Local and transnational resistance is conducted against this “accumulation by dispossession”. “One of the largest environmental demonstrations in the world” arises, with a several years long blockade of a main bridge between Uruguay and Argentina. The resistance creates elements of a counter-force: spaces for organization, practices of resistance and sustained democratic values and practices. This social movement, it is claimed, tries to make itself into an autonomous voice that resists the state, the juridical international apparatus, and the hegemonic practices of the TNCs.

The thesis updates older capitalism critical theories, mainly dependency theory and “internal colonialism”, with the help of one of the newer: David Harvey’s “uneven geographical development”. This is a theoretical challenge, and done with skill, but why this choice? The thesis never convincingly explains why e.g. post-colonial literature or post-structural Marxism is irrelevant. Dependency theory is privileges structure over agency, and therefore tends to ignore the impact of agency, and consequently has problems to understand social change. A bias this thesis reproduce.

There are several strengths of this thesis. Firstly, the case is analyzed in a historical, judicial, social and political economy context. With the help of Harvey’s theory the case is situated in space and time. Secondly, the thesis argues well for how the TNC is able to combine contextual circumstances and tap into colonial history, in a way that makes the TNC “indispensable”, “dominating the spaces of communication” and “controlling the narratives”, making the only important question to: “Does Botnia contaminate or not?”. The critique is controlled and avoids discussions about dependency, subordination to capital, the socio-ecological destructiveness of this kind of enforced modern development, the colonial relations recreated, or other vital consequences for the local community. The TNC succeeds to frame the debate in a way that makes the knowledge of technical processes and ecological systems to be the only epistemological problem (which, is only possible to solve with more technological development ...). Moreover, it deactivates, divides and creates a dependency within communities, and creates conditions that sustain the corporation economically, politically, epistemologically and ethically. Thirdly, the theoretical synthesis shows how the colonial period is not over, that underdevelopment is not necessarily a lack of capitalism, but a result of an uneven world economy and its new frontiers of capital expansion.

There are also serious weaknesses. The analysis describes a surprisingly static socio-

logy. The TNC dominates - period. The (non-economic) social changes and power/resistance dynamics are never clarified. There is an absence of contradictions between the capital-colonial logic vs. the anti-capital and anti-colonial forces. For example: The legislative changes discussed in the thesis, related to land, forestry and investments, seem to be one-directional. However, if it is reasonable to view the law as a pro-capital tool for elites, is never addressed. We only encounter the author's selection of aspects of the laws that facilitates the TNCs exploitation and interests.

Previous studies on resistance, social movements, or social change processes in these kind of cases are not discussed. The author only shows interest in studies on TNCs, capitalism, afforestation, etc. Much of the one-dimensional results seems to be due to a lack of interest in the vast area of studies on agency, such as e.g. research on everyday resistance, counter-hegemony, transnational movements.

The thesis stops when it gets really interesting. Once the TNC has introduced itself to the community, and the resistance started, resistance gets silenced and marginalized. Sure, but it is normal that struggles go through stages in which power firstly ignore, then ridicule, or increase repression, but in a situation like this, if resistance is sustained, there is often concessions. But here it seems simply to be repressed. Is it that easy to stop one of the largest mobilizations, without much violence? Whichever, there is a (political and scientific) duty to explain why and how the resistance was (un) successful, and could improve.

Towards the end we find fascinating details about the methods and radical democratic organizing of local resistance. Then contradictions are visible. It becomes clear how the movement is dominated by small-producers and middle-class professional "criollos" (white of European decent), and how some indigenous groups try to mobilize within this resistance-internal colonial relation. We learn of tensions between the reform oriented environmental NGOs of Uruguay and the more radical Assembleistas of Argentina. Here the author recognizes an "interplay" between actors, the actions of the TNC and responses by local communities. However, it is never developed in what way this struggle enfolds and how the pattern of this interplay looks.

In a way it seems indisputable that the resistance fails: the mill is still there, and the political and the legal process is won by the capitalists. But is that not just the obvious story? Are there not more interesting long-term effects of this mobilization; profound civil society changes in which subjectivities, discourses, networks or practices are transformed? The locals have the experience of stopping another large mill construction some years earlier. Thus, with one recent victory, and (maybe) one defeat this should give us some ideas to the possibilities and problems of anti-colonial and anti-capital resistance. The author seems stuck explaining the superiority of the TNC. But the material revealed is simply not convincing. The TNC does not appear sovereign, not even comparable to the historic colonial forces, which, as we know, were defeated.

In a way this research project seems to paradoxically result in a conclusion that speaks against its anti-capitalist orientation: namely that capitalism is superior and not possible to effectively resist or even mitigate - at least a capitalism in the form of

TNCs of this late modern type that creates hegemonic situations.

A post-doc project is arising as a ghost from this thesis, with a question that haunts the text and demands a reply: is there any possibility of effective anti-capital and anti-colonial struggle today?

Groglopo has written a good enough thesis on the transnational capital/colonial activities and its local effects. However, it makes a non-convincing argument of capital sovereignty with absolute claims on limited material, and a non-interest in the contradictions/openings created. It is a thesis that overemphasize the role of structure and top-down agency of the TNCs, which is predictable from the chosen structural framework and the omission of agency theories. It is a thesis that does not seriously engage with the possible counter-arguments of its own perspective. Still, it works as one argument in an ongoing critical discussion.

Stellan Vinthagen, faculty opponent, University West and University of Gothenburg

Övriga recensioner

Mike Savage, Fiona Devine, Niall Cunningham, Mark Taylor, Yaojun Li, Johs Hjellbrekke, Brigitte Le Roux, Sam Friedman and Andrew Miles (2013) 'A new model of social class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment' *Sociology* 47: 219–250

Artiklar, som denna, bidrar till att kvantitativa studier får dåligt rykte – eller åtminstone borde få det om de antas representativa för ansatsen och läsarna förstår vad som gjorts. Tills vidare verkar det inte vara fallet, artikeln har fått stor uppmärksamhet i Storbritannien och antagits ge ny information om det engelska klassamhället. Att den kunnat publiceras i det brittiska sociologförbundets tidskrift *Sociology* gör att man måste ifrågasätta redaktionens professionalism, den verkar välja massmedial uppmärksamhet framför vetenskaplig stringens.

I artikeln hävdar Savage och hans åtta medförfattare att de på basis av uppgifter från drygt 160 000 personer kan ge en mer adekvat beskrivning av den engelska klasstrukturen än vad som är fallet med den officiella klassindelningen, vilken de dock märkligt nog utnyttjar för att försöka validera de egna resultaten.

BBC genomförde med Savages medverkan år 2011 en websurvey, där de svarande fick ange sina värden avseende olika aspekter av ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden. Alla som ville kunde svara, vilket över 160000 personer gjorde. Enligt författarna gör det studien till "the largest survey of social class ever conducted in the UK". Savage m.fl. inser emellertid att de individer som svarat är ett i högsta grad selektivt urval av den brittiska befolkningen och drar därför ett kvoturval med 1026 svarande, som får svara på samma frågor som de som ställts via webben. Därefter analyserar man 1027 observationer, där den 1027:e kommer från svaren på webben, där varje enskilt svar ges vikten 1/161400. Den mest omfattande studien av det engelska klassamhället visar sig därmed bygga på ett kvoturval om drygt tusen personer. Om detta kvoturval får vi inte veta annat än att författarna utan närmare redovisning bedömer att urvalet är demografiskt representativt för nationen, vilket minst sagt får sägas vara otillräckligt i en tidskrift med vetenskapliga anspråk.

Man har samlat in mått på vad man kallar socialt, kulturellt och ekonomiskt kapital. Respondenterna tillfrågades om i vilka av 37 yrkesgrupper de känner någon utöware, varefter socialt kapital mättes som antalet angivna yrken och med deras genomsnittliga status. Kulturellt kapital bygger på preferenser avseende fritid, musik, mat och semester, medan mätten på ekonomiskt kapital avser inkomst, sparande och bostadens marknadsvärde. Sedan kör man in dessa mått i en latent klassanalys där antalet klasser bestäms med hänvisning till att detta antal ger det lägsta värdet på BIC. I praktiken torde det innebära att antalet klasser bestäms av urvalets storlek, med ett större urval skulle antalet klasser bli fler, med ett mindre färre – skulle man verkligen ha utnyttjat de 160400 observationerna från websurveyn skulle man ha fått

ett mycket stort antal klasser. Som ofta i faktoranalytiska sammanhang försöker man sedan karakterisera de identifierade kategorierna genom att se efter hur de ingående variablerna fördelas över dem. Föga förvånande finner de då en 'klass', som de benämner 'elite', där alla de ingående variablerna har höga värden, och en 'klass' 'precariat' med låga värden på samtliga. Däremellan faller fem 'klasser', vilka ges fantasifulla namn som 'Established middle class', 'Technical middle class', 'New affluent workers', 'Traditional working class' och 'Emergent service workers'.

Om man vill ta de klasser som Savage m.fl. identifierar på allvar – vilket man inte bör göra givet den utomordentligt svaga empiriska grunden – så blir den första frågan vilken grunden är för att de kan antas vara samhällsklasser. Författarna hävdar med hänvisning till Bourdieu att samhällsklass är ett mångdimensionellt begrepp, med ekonomiska, sociala och kulturella aspekter, men ger i övrigt inga kriterier för vad som karakteriserar samhällsklasser. De väljer att försöka bestämma klasser genom att försöka mäta vad de kallar ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital. Genom att de baserar konstruktionen av begreppet på mätningar av dessa förhållanden, kan deras klassbegrepp inte användas till att studera hur exempelvis kulturella aktiviteter eller omfattningen av sociala nätverk varierar inom samhällsstrukturen, sambanden följer direkt av konstruktionen, det märkliga vore om man inte fann något samband.

Den andra frågan blir hur de så avgränsade klasserna skall kunna utnyttjas i fortsatt forskning. Det kommer att bli svårt att avgränsa dem i en ny undersökning. Även om samma frågor ställs, torde en latent klassanalys producera delvis andra klasser och kanske ett annat antal än sju. Skulle man i stället välja att bestämma klasserna med hjälp av den algoritm som Savages latent klassanalys resulterade i, kommer man att få än mer otydliga gränser mellan klasserna, eftersom klassernas sammansättning delvis beror på mätfel och att dessa rimligtvis blir andra i en ny undersökning. Och vad skall de användas till? Som nämnts kan klasser avgränsade på detta sätt inte utnyttjas till att studera hur fenomen som ekonomiska villkor, sociala relationer eller kulturella aktiviteter varierar med samhällsklass.

Tanken att det finns ett bestämt antal klasser, vilka kan avslöjas med hjälp av en empirisk ansats, förefaller minst sagt naiv. I vilket fall kräver en faktoranalytisk ansats att det finns en stark teori mot vilken resultaten kan utvärderas – psykologerna har i snart över hundra år prövat en sådan ansats för intelligensmätning och förefaller fortfarande inte helt överens om de finner en faktor eller flera. Den teoretiska bas som Savage m.fl. hänvisar till innebär inte mer än att Bourdieu hävdar att klass är ett mångdimensionellt begrepp som inkluderar ekonomiska, sociala och kulturella aspekter. När man genom en faktoranalys vill få fram en specifik underliggande faktor krävs att de variabler som ingår i analysen inte systematiskt är indikatorer på fler faktorer än den man önskar mäta. Flera av de variabler som Savage m. fl. använder – husägande, sparande och preferenser vad gäller fritid, musik och semester torde delvis mäta stadium i livsrytmen, vilket gör att den klasstruktur de anser sig ha avslöjat – "an up-to-date multi-dimensional model of social class" – i Storbritannien, till en del verkar bestå av livsrytmgrupper.

Sammanfattningsvis blir The Great British Class Survey Experiment inte annat

än en mediahändelse, om än en framgångsrik sådan, givet den stora uppmärksamhet den fått i främst brittisk press, men även i utlandet inklusive Sverige. Detta får kanske närmast tas till uttryck för den låga sofistikationen i granskningen av samhällsvetenskapliga studier – om en undersökning förefaller redovisa resultat med läsvärde, redogörs det uppenbarligen kritiklöst för den. Sorgligt är att artikeln kunnat publiceras i en sociologisk tidskrift med vetenskapliga anspråk, där artiklarna antas publicerade efter sakkunnig granskning – det vore intressant att läsa utlåtandena. Det är endast att hoppas att det stora klassexperimentet snart glöms bort.

Robert Erikson, Stockholms universitet

Sten-Åke Stenberg (2013) *Född 1953: Folkhemsbarn i forskarfokus*. Borea Bokförlag.

En del skulle nog beteckna Metropolitundersökningen och Metropolitaaffären som det viktigaste som hänt svensk sociologi under de senaste 50 åren. Detta kanske särskilt gäller sociologins kritiker. Sten-Åke Stenberg, som numera ansvarar för databasen och som själv ingår i undersökningskohorten, har för att uppmärksamma kohortens 60-årsdagar 2013 skrivit boken "Född 1953" som i våras utgavs på Borea förlag.

Sten-Åke har på omslaget bidragit med en bild på sig själv i 1950-talets Stockholm, en bild som liknar de jag själv har i mammas gamla fotoalbum. Bokens ramverk utgörs av en charmerande välskriven betraktelse över det svenska välfärdssamhällets utveckling sedan 1950-talet med vinjetter från det vardagsliv bokens generation växte upp i. Dessa vinjetter inleder flera kapitel. För oss barn födda på 1950-talet är det, oaktat Metropolitaaffären och Metropolitundersökningens forskningsresultat, ett nöje att ta del av dessa vinjetter och minnas vår uppväxt. För andra generationer tecknar det en bild som levandegör livet i Sverige och huvudstaden under den senare halvan av 1900-talet. Framställningen är lättillgänglig och författaren har lagt sig vinn om att befria texten från det mesta av samhällsvetenskapens yrkesjargon, vilket gör den läsvärd för en bred publik.

Men "Född 1953" handlar förstås inte om detta. Boken har två teman. Del 1 rör Metropolitundersökningens förhistoria, utveckling och mottagande under de 50 år som förflutit sedan de första surveyundersökningarna i början av 1960-talet. Del 2 rör det som forskningsmässigt framkommit med hjälp av undersökningens unika longitudinella material.

Metropolit var från början ett nordiskt projekt utformat efter den norske sociologens Kaare Svalastogas idé, men datainsamlingen kom av olika skäl inte till stånd mer än i Danmark och Sverige. I boken redogörs för den kritik projektet utsattes för i initiativtagarens hemland Norge, där kritiken på ett tidigt skede (redan 1964) liknade den som sedermera också drabbade den svenska undersökningen. Kritik av "kvantitativ forskning i kapitalets tjänst" satte på 1970-talet mer eller mindre stopp för den danska undersökningen i samband med det danska samhällets och sociologins radikalisering,

men 30 år senare har projektet nu fått ny fart. I Sverige överlevde projektet längst. Tre surveys genomfördes 1966, 1968 och 1985. Men i början av februari 1986 drabbades man av den värsta opinionskris samhällsvetenskapen råkat ut för under dess moderna historia. Krisen drabbade brett, och hade inverkan också på angränsande vetenskaper som epidemiologi och folkhälsovetenskap. Forskarna anklagades för att "i hemlighet" föra register över svenskar utan deras vetskap med detaljerade uppgifter om de ingående individernas egenskaper och livsföring sedan barnsben. Man hade också påfört data från register utan att fråga respondenterna. Kohorten var nu inne på sitt tretti- ofjärde levnadsår och dagspressen, med en artikel i Dagens Nyheter som katalysator, samlade sig till en bred attack på forskningen. Många politiker, Datainspektionen, många kohortmedlemmar och till och med Överbefälhavaren slöt upp bakom kritikerna. Efter en intensiv februarimånad där tidningarna var fyllda av rubriker avtog uppmärksamheten radikalt när statsministern mördades den 28 februari. Kritiken ledde dock till att data på uppmaning från Datainspektionen avidentifierades, och delar av materialet förstördes.

Kontakt med respondenterna för uppföljande surveyundersökningar var därefter omöjligt. Men nya registerdata har i mitten av 2000-talets första årtionde med tillstånd från såväl Etikprövningkommitté som registerförande myndigheter kunnat påföras med hjälp av sannolikhetsmatchning. Materialet kallas Stockholm Birth Cohort och är idag en potentiell guldgruva för såväl samhällsvetenskaplig som folkhälsovetenskaplig forskning. Detta orsakade bland annat mycket oro hos Vetenskapsrådet som insåg databasens vetenskapliga potential men hade problem med dess tidigare historia. Man gav det dock sitt stöd efter 6 månaders extra beredningstid. Datainspektionen granskade materialet och kom fram till att materialet får användas. Men trots avsaknad av personidentifikation ska det betraktas som personuppgifter och underställas de lagar vi idag har för detta. Dessa lagar har till stor del sin historiska bakgrund i Metropolitdebatten. Metropolitaffären kan bland annat på grund av detta betraktas som utomordentligt viktig för alla som arbetar med analyser av surveyundersökningar och populationbaserade register. Den har gjort avtryck som kommer att prägla forskningen och dataskyddet i det svenska samhället för lång tid framöver.

Beskrivningen av Metropolitaffären upptar de första hundra av bokens sammanlagt 227 sidor. Redogörelsen är utomordentligt spännande och borde enligt min mening utgöra obligatorisk läsning för alla blivande samhälls- och epidemiologiska forskare när man lär sig vad ett etiskt förhållningssätt till det vi sysslar med innebär i praktiken. Vi får reda på en mängd detaljer och får kronologiskt följa utvecklingen. Det pågick en fortgående debatt under hela den period Metropolit hade grundmaterialet intakt, dvs från 1960-talets början fram till 1986. Författaren, som numera själv är ledamot av Etikprövningsnämnden, har på ett initierat sätt låtit oss följa denna historia som inte kunde varit bättre berättad av en driven deckarförfattare. Men utöver historien pekar han samtidigt på en rad principiellt viktiga frågor som är av stor betydelse när vi tänker på hur våra regler ser ut och hur vårt agerande och tänkande kring dessa frågor är, eller borde vara, i dag.

Vad kom då ut av projektet? Har forskarna lyckats visa att det var värt mödan att

gå igenom den bitvis traumatiska resa som det inneburit att bibehålla och uppdatera detta material? Var det värt den oro det med jämna mellanrum skapat hos vissa av de studerade, till och med så sent som vid lanseringen av denna bok? Om detta handlar bokens andra del där forskningen beskrivs. Det redogörs för de ca 140 publikationer materialet legat till grund för, samt för ytterligare deskriptiva analyser som presenteras i original i boken.

Materialet var avsett att kartlägga sociala avvikelser, och det är också här det har sin styrka i den forskning som har gjorts. Författaren har organiserat materialet i ett livsloppsperspektiv. Han börjar med att teckna födelsen och småbarnsåren och slutar med utsatthet, våld och ohälsa i vuxen ålder. Det handlar om flyttmönster, social skiktning i staden och social rörlighet, om skolan, om huruvida framtidsdrömmarna eller de pessimistiska förutsägelseerna hos barnen har infriats, om familjemönster och familjekultur, om vilka som begick brott, om drogberoende, bidragsberoende, sjukdom och självmord. Här finns många intressanta observationer baserade på longitudinella samband. En del av dem hade kunnat belysas än mer om man kunnat kontakta respondenterna även efter 1986.

Framställningen av resultaten är gjord på ett levande och initierat sätt och sammanvävd med allmänna observationer om samtiden. En speciellt intressant del av resultatrapporteringen rör sociometrin (det sociala nätverket) i barndomen och dess samband med senare hälsoutfall. Man har kunnat visa starka samband mellan nätverk och t ex självförvårdad död.

En del andra studier hade numera kunnat, och kan i framtiden, göras med hjälp av de under senare tid alltmer kompletta myndighetsregistren. Men en studie om vänskapsnätverk i ungdomen och popularitet som arbetskamrat i skolan och dess samband med hur man lyckats senare i livet kan inte göras enbart med hjälp av offentliga uppgifter om familjestruktur, klasstillhörighet och så vidare. Här behöver man kunna fråga respondenterna själva. Det förhåller sig på samma sätt med studierna om den "skötsamhetskultur" i vissa arbetarfamiljer som visas vara en trolig anledning till att det "har gått bra" för vissa barn ur underklassen som har rört sig uppåt i den sociala hierarkin. Det visar att surveyinstrumentet alltså bör inta en viktig plats i vår metodarsenal.

Det faktum att det inte går att återvända till de tillfrågade gör att vi inte kan se om ungdomens förmåga att skapa nätverk, eller "skötsamhetskulturen", håller i sig tills senare i livet. Vi kan bara se dess eventuella avtryck långt senare i "hårda data" som dödlighet och disponibel inkomst. På vägen kan det ha hänt mycket som inte kom in i myndighetsregistren. Därmed är det också ofta svårt att dra säkra kausala slutsatser från de samband som redovisas.

De mycket intressanta studierna på Metropolitmaterialet illustrerar också det faktum att även en stor kohort av detta slag, ursprungligen ca 15 000 individer, ofta är för liten när det gäller att studera ovanliga företeelser. Det gäller till exempel de flesta sjukdomar och dödsorsaker. Här är registerforskningen överlägsen. Författaren konstaterar att det idag har blivit mycket lättare att studera sociala processer med hjälp av myndigheternas registerdata. Samtidigt har det blivit mycket svårare att få tillstånd

att samla paneldata i en longitudinell survey för senare uppföljning utan att man redan från början har en tydlig hypotes om varför man samlar in materialet.

Man kan tycka att trots de många intressanta observationerna som görs i bokens andra del så lämnar oss redovisningen av forskningen i slutändan med en viss osäkerhet om nyttan med det hela. Frågan om det var värt det är inte med eftertryck med ja besvarad. Femtio år har förflutit sedan de första data samlades, men det tog tid innan publikationerna började komma. Etthundrafyrtio publikationer på femtio år är inte en upseendeväckande stor produktion. Banbrytande nya upptäckter har varit lite tunnsådda.

Men, som författaren själv konstaterar, det är nu vi hoppas på det riktiga lyftet för den forskning som baseras på Stockholm Birth Cohort. Under de tjugo år som nu ligger framför oss då kohorten åldras från 60 till 80 år så inträffar ålderdomen, sjukligheten och dödligheten. Regeringen är i färd med att stifta en lag om att material som belyser samband mellan hälsa, arv och miljö skall kunna samlas på lång sikt och utan snävt specificerade ändamål. Vilket bättre material kan finnas för detta ändamål än det redan existerande material som kommer från 1953 års barn? Jag hoppas och tror därför att en explosion av höginträsant forskning om sociala förhållanden och hälsa i ålderdomen och dess bakgrund i barndomens förhållanden ska komma från Stockholm Birth Cohort under de två årtionden som ligger framför oss.

Jag kan varmt rekommendera denna bok till alla som är intresserade av välfärdsforskningen och dess förutsättningar, av svensk nutidshistoria, och av etiska frågor rörande integritet och forskning. Metropolitdebatten är i högsta grad fortfarande aktuell för oss som dagligen funderar på dessa frågor.

Magnus Stenbeck, Karolinska Institutet, Stockholm

Billy Ehn och Orvar Löfgren (2012) *Kulturanalytiska verktyg*. Glerups.

Nästan varje forskare drömmer säkert om att lära sig enkla handgripliga forskningsverktyg för att på ett enkelt sätt fånga värdefull data. Även om flera av oss har mycket erfarenhet och arbetat länge med olika metoder, kan det med tiden bli allt mer lockande att arbeta med det enkla och triviala för att fånga några första utgångspunkter för en analys. Detta är svårare än vad man först kan tro. Det enkla kräver mycket träning, bra fingertoppskänsla och ett skarpt sinne. Observation som forskningsmetod har nästan en oändlig potential. Alla har vi (i någon mån) erfarenhet av observationer. Till vardags iakttar vi varandra i olika situationer. Det kan handla om kropp, klädsel, utseende, minspel eller gester. Vi har en förmåga att känna av olika budskap, sätta in saker i sitt sammanhang, där även det som inte sägs uttryckligen fångas upp, tolkas och analyseras. De kulturanalytiska metoderna ger oss verktyg att samla in data i flera olika vardagssituationer. Även då dataunderlaget, vid en första anblick, är tämligen torftigt.

Boken inleds med en problematisering av olika kulturanalytiska verktyg och hur

dessa kan användas i olika kontexter. På bokens baksida står att ”syftet med kulturanalys är att slå hål på myter och ifrågasätta normer”. Det handlar om att gå under ytan och mejsla fram saker som från början inte sågs som helt givna. För den kritiska forskaren är således kulturanalys en given metod. I boken ställs flera frågor som kan liknas vid ”vardagsmysterier”. Varför kan småsaker bli så irriterande när förälskade par flyttar ihop? Hur beskriver man stämningen på en tågstation? Hur blir medier och elektronik osynliga i sin självklarhet? Frågorna får en att bli nyfiken och fundera över saker man tidigare uppfattat som självklara.

I boken tas läsaren med ut på exkursion i många olika miljöer. Man får följa med på soptippar, sjukhus, inrökta fikarum, snickarum, brädgårdar, badrum och i studentlyor. Det ges på så sätt en integrerad introduktion i olika svårtillgängliga miljöer. I grunden handlar det om konsten att iaktta och lägga märke till detalj och helhet i beteendemönster och fysisk miljö. För detta finns olika tekniker, vilket beskrivs och problematiseras. Till skillnad från vardagliga iakttagelser där vi slötittar på olika fenomen kräver forskningsmässiga observationer ett tränat öga och en koncentrerad blick.

Boken är uppdelad i två tematiska delar. Den första heter ”Sju etnografiska ingångar till vardagslivet” och den andra ”Ta kulturanalysen ut i världen”. Den första handlar om att notera de små sakernas betydelse. Här ges praktiska tips på hur man ska komma igång, söka litteratur, samla material, analysera och skriva. Det handlar även om att ta tillvara på perspektiv, fånga stämningen, följa tingen och lyfta fram den ordlösa kunskapen. Men också att ta tillvara på laddade mellanrum, pauser och önskade avbrott. Det ger forskaren goda riktmärken att förhålla sig till ute på fältet.

Den andra delen är mer praktiskt inriktad. Där beskrivs hur den kulturanalytiska forskaren kan bli brobyggare i gränsöverskridande samarbeten. Det kan handla om så vitt skilda saker som stadsplanering, sjukskrivningsmönster eller organdonation. I sådana projekt kan det lätt bli en konfrontation med andra perspektiv och forskningstraditioner. Här gäller det att kulturanalytikern har några knep i bakfickan för att lyfta upp och torgföra den egna kunskapen. I samarbete med andra forskningstraditioner kan kulturanalytiker råka ut för en del trassel. Det kan ske både när man vetenskapligt står långt ifrån varandra och när man står nära varandra. I samarbetet mellan medicinare är skillnaden i metodik och vetenskapssyn stora. Det kan leda till att det blir väldigt enkelt att övertyga dialogpartnern. Men det kan även leda till att analysen trivialiseras och att den görs för pedagogiskt enkel. Däremot kan det komma mer mothugg från statsvetare och företagsekonomer vilka känner sig mer hemma i de kulturteoretiska resonemangen. Detta kan göra att kulturanalytikern behöver ha en beredskap för att hantera frågor om hur de ser på vetenskapssyn och kunskapsbildning. I boken behandlas även vad man stöter på när man jobbar som kulturanalytiker. Det gäller att tillämpa den kulturanalytiska kunskapen, gestalta, vara tidsdisciplinerad och ta tillvara på överraskningseffekter. Det handlar om att vara uppmärksam, göra mentala anteckningar, skriva ned nyckelord, observera med andras ögon och göra sig främmande för det bekanta. I det sista kapitlet knyts boken ihop. Det handlar om värdet av förflyttningar och perspektivförskjutningar i tid och rum. Men också om att de kulturanalytiska färdigheterna används så man kan förstå olika företeelser an-

norlunda och på så sätt undvika schablontänkande. Det gäller att se med nya ögon, det som annars tas för givet och inte minst ifrågasätta det som i vanliga fall uppfattas som normalt och naturligt.

Ett viktigt undersökningsredskap som också lyfts fram är *metaforen*. Genom att döpa om ett fenomen och hitta bildliga liknelser kan man rikta uppmärksamheten mot olika saker. Begreppet ”mobiletikett” nämns som ett exempel. Det handlar om vilka oskrivna regler som finns vid användningen av en mobiltelefon. De oskrivna etikettsreglerna praktiseras av dem som använder mobilen i sociala sammanhang. Genom att följa dessa oskrivna regler håller man sig i balans och harmoni med omgivningen. Om de oskrivna reglerna inte följs kan det ses som ett uttryck för okunskap eller att man bryter mot dem medvetet för att protestera mot det man tycker är fel. De sociala reglerna kan liknas vid de etikettskoder som gäller vid ett uppdukad middagsbord.

Det finns även anledning att lyfta fram och beskriva två intressanta passager i boken mer ingående. En av dessa handlar om att forskaren kan ta rollen som *jourhavande etnograf* och ligga i ständig ”beredskap”. Detta kan ses som en metafor för att ha en kapacitet att fånga data när tillfälle ges. Det kan vara på ett pendeltåg, i en krogkö eller på en sjukhussal. Att vara öppen för att samla data även i situationer som inte är inramade enligt forskningsmässiga förutsättningar. På så sätt kan särskilt intressant data samlas in och analyseras. Detta beskrivs i ett avsnitt om ”Jourhavande etnografi på sal 4” (s. 54–58). Med det menas att vara redo att när som helst göra observationer och sedan återge dem. Redan i observationsögonblicket tolkas intrycken. Ett exempel på detta tas i en händelse där en man bryter foten, blir liggande på sjukhus i fem dagar. Vad ser och hör han? Vad tänker han om det?

Efter ankomst, undersökning, röntgen och oändliga bårtransporter i labyrintiska korridorer skapas nya rutiner, som är en del av sjukhuskulturen. Som patient blir han en kropp, närmare bestämt en viss kroppsdel, som hamnar i uppmärksamhetens centrum samtidigt som han förlorar kontrollen över skeendet. (...) Utöver de förväntningar som är knutna till patientrollen, och som kanske för en del är övermäktiga, ställs det inga mer avancerade krav på honom än att vicka på tårna och ange personnummer. (s. 55)

På detta sätt ges en beskrivning av sjukhuskulturen ur en patients perspektiv. Det gäller att följa med i morgonrutinerna med termometer i örat, medicinering och installation av dropp i handloven. Återkommande medicinutdelning på fasta tider under dagen. Sal 4 har många materiella tillbehör med stålrörsängar, rullstol, fönster, gulgröna väggar och tak med lysrörsbelysning. Salen blir som ett eget litet samhälle inne på avdelningen. Den privata kroppen blir offentlig inför de andra patienterna. Skärmarna som ställs upp för att markera avskildhet vid besök fyller mest en symbolisk funktion av visuell ostördhet. Men skärmarna kan även få den omvända effekten att de andra patienterna tjuvlyssnar extra för att de blir nyfikna om vad som pågår där bakom. Gränsen mellan privat och offentligt blir svår att upprätthålla i sjukhusmiljön. Alla har fokus på olika saker i rummet. Patienterna på sina kroppar, lokalvårda-

ren på svårstädade hörn, läkaren på diagnostisering, medicinering och utskrivning och anhöriga på den patient de besöker. På så sätt blir sjukhussalen flera olika "rum i rummet". Det skapas flera parallella skådespel, som ibland korsar varandra.

En annan intressant passage i boken är beskrivningen av olika *pauskulturer*. Ett sätt att få grepp om hur pauser formas är att ta del av olika arbetsmiljöer. I boken ges exempel från en läkemedelsfabrik från 1970-talet där processteknologin tillät männen att ta många och rätt långa raster. Även om pauserummet var omgärdat av glasrutor, vilket var lätt för förmännen att se in igenom, påverkade inte det pausernas längd. Pausrummet var rikt på skratt, skråll, skämt och historier. Cigaretterna och kaffet var den yttre anledningen till pauserna från arbetet medan den starka inre drivkraften snarare bestod av den sociala samvaron. När observatören tillfälligt sökte sig till fabriken kontorsavdelning så blev skillnaderna i pauskultur slående. Där fanns soffor, fåtöljer, växter, tidningshylla och fönster ut mot en park utan avslöjande glasvägg. Könsfördelningen var jämnare, klädseln mindre uniform och inga slippriga skämt.

I boken beskrivs även Gösta Arvastsons (1987) studier av pauser på industriarbetsplatser vid tre stora industrier i Göteborg. Det var Volvo, Svenska kullagerfabriken (SKF) och skeppsvarven. Efter noggranna observationer upptäcktes att det fanns olika strategier för att "stjåla pauser", vilket gjorde att pauserna förlängdes utöver den avtalade tiden. Det skapades en *frizon* i det monotona övervakade ackordsarbetet. På SKF hade de italienska arbetarna byggt sitt eget pauserum, dekorerat med olika italienska motiv. På Volvo tog arbetare över sina kamraters jobb vid löpande bandet så de kunde smyga sig bort på en improviserad rast. På de stora varven hade arbetarna skapat hemliga pauserum. De drog sig undan nere i fartygskropparna i skrymslen där de var osynliga för cheferna. Av detta drogs slutsatsen att det fördes ett slags krig där arbetarna utmanade företagets makt över tiden, platsen och arbetet. Under pauserna rådde delvis andra regler. Då frodades berättandet och fantasin fick stort spelrum. Genom att forskaren följde pauserna och deras betydelse under lång tid kunde dess bakomliggande betydelse mejslas fram. Detta var inget som arbetarna pratade uttryckligen om, utan var en kultur som utvecklats på respektive arbetsplats. I boken återges även Birgitta Conradsons (1987) historiska studier från 1950-talet av pauskulturer hos kvinnliga kontorister. Innan det infördes laglig rätt till paus skapade kontoristerna egna frizoner för att stå ut med det strängt hierarkiska och inrutade arbetet. Kvinnorna drack kaffe i smyg med termosarna gömda i skrivbordslådorna. De gick ut på damtoaletten för att röka. Kvinnorna skapade också symboliska pausutrymmen mitt under arbetet i protest mot att de manliga kollegorna fick röra sig mer fritt. Om vi ser in i vår egen tid 1990–2000-talet så har nya ledningsfilosofier kommit att betona kreativitet och flexibilitet allt mer. Under 1990-talet betonade många organisationskonsulter hur man skulle satsa på fina och rofyllda pausmiljöer med bekväma stolar och behaglig inredning. Genom att iscensätta kreativa pauser skulle idéutbytet och kreativiteten mellan personalen flöda. Även pausen togs tillvara och började allt mer ses som en produktionsresurs. Exempelen med jourhavande etnografi och pauskulturer kan ses som två poängrika beskrivningar som boken ger.

Till bokens positiva sidor hör att den kulturanalytiska forskningsmetoden beskrivs på ett läsvänligt, nyanserat och problematiserande sätt. Här får läsaren flera tankeställare och får med sig flera handfasta verktyg lätta att använda i sin egen vardag. Bokens underliggande budskap är att arbeta med det enkla och göra något intressant av det. De olika berättelserna ger läsaren goda möjligheter att sätta sig in i och pröva sig fram i sin egen miljö. Det visar också på den beskrivna metodens användbarhet. Väntsalen, pendeltåget, arbetspausen eller sjukhussalen som empirisk miljö känns väldigt exotiska i sin enkelhet. Positivt är också att boken ger förslag på hur man som observatör kan tillämpa olika tekniker för att träna på att få ett skarpare öga och bli en mer skärpt observatör.

Till bokens svagare sidor hör att det finns en ton av villrådighet och sökande efter svaret på vad en kulturanalytiker egentligen ska arbeta med. Vilken roll och vilket arbete ska de kunna ta på arbetsmarknaden. Bokens författare försöker ge konkreta svar på detta. Men tyvärr ger inte det några övertygande svar till den villrådigaste studenten. Många av svaren känns ganska frampressade och luddiga. Boken hade tjänat på att vara en ren metodbok istället för att ge sig in i denna diskussion. En annan av bokens svagheter är att den hade behövt en mer sammansatt och väl genomarbetad avslutning. Det hade kunnat göra att de olika (intressanta) tanketrådarna hade kunnat knytas ihop till en mer exklusiv helhet. En utgångspunkt för ett sådant slutkapitel hade varit att mer påtagligt återkoppla till bokens inledning. En tredje svaghet är att boken mer tydligt borde förhålla sig till den forskningsmässiga kritik (subjektivitet, upprepningsproblem, kontrollproblem) som riktats mot etnografiska observationer som forskningsmetod. Några nyanser av detta kan anas på vissa håll i framställningen men hade med fördel kunnat göras mer tydliga.

Trots de anförda svagheterna är intrycket av boken mycket positivt. Läsaren får flera goda exempel på de kulturanalytiska verktygens stora bredd och dynamik. Boken kan därför rekommenderas till såväl forskare och studenter som står i kast med att ge sig ut på det empiriska fältet. Men även praktiskt verksamma som i sin yrkesroll observerar eller blir observerade torde ha god behållning av boken.

Johan Berlin, Högskolan Väst

Referenser

- Arvastson, G (1987). *Maskinmänniskan. Arbetets förvandlingar i 1900-talets storindustri*. Göteborg: Korpen.
- Conradson, B (1988). *Kontorsfolket. En etnologisk studie av livet på kontor*. Stockholm: Nordiska museet.

Franklin E. Zimring (2012) *The City That Became Safe. New York's Lessons for Urban Crime and its Control*. Oxford University Press.

Brottsligheten i New York har sjunkit på ett nästan ofattbart sätt under de senaste tjuugo åren. Mord, våldtäkt, rån, misshandel, inbrott, bilstöld och stöld: Under 1990-talet minskade alla dessa s.k. indexbrott i hela USA, för att under 2000-talet gå i lite olika riktningar. Trenden har saktats ner, stannat av eller vänt om och börjat öka igen. Men inte i New York, där har nedgången varit kontinuerlig under hela tjuugoårsperioden, omfattat alla brottstyper och brett ut sig över hela staden. Det är alltså inte bara Manhattan som har blivit tryggare. Mord har sjunkit med 82%, våldtäkt med 77%, rån med 84%, misshandel med 67%, inbrott med 86%, bilstöld med 94%, stöld med 63%. Morden är nere på 1960 års nivåer och antalet sparade liv sedan 1990 är 170 000!

Vad har hänt? Varför intar New York en sådan särställning? Kan andra större städer ha något att lära? Frågorna ställs av Franklin Zimring i sin senaste bok, *The City That Became Safe. New York's Lessons for Urban Crime and its Control* (2012).

I en omfattande statistisk studie eliminerar Zimring den ena förklaringen efter den andra, lite som "Mythbusters" på tv. Faktiskt verkar en stor del av nedgången ännu sakna bra förklaringar. Framför allt så håller inte vissa favoritförklaringar baserade på välståndsutvecklingen eller dess motsats (vad Jack Katz en gång kallade för en "sentimental materialism"). Fattigdomen är i nivå med 1990 års siffror, skolresultaten har inte förbättrats, antalet ensamstående mödrar är inte färre; de har snarare ökat. Även arbetslösheten i förmodat "utsatta grupper" är jämförelsevis högre. Lägg därtill att New York har färre brottslingar inlåsta idag än 1990, och inte heller tycks de ha flyttat från staden. Narkotikamissbruket verkar inte ha minskat (låt vara att crackkokainen har droppat av). Staden är väsentligen samma stad i dag som 1990 och ändå har de grova brotten sjunkit dramatiskt, utan "revolutionära" förändringar. I detta finns något löftesrikt, menar Zimring. Det går att förändra brottsnivåerna utan att förändra samhället.

En del av förklaringen tycks kunna skrivas på demografins konto, dvs. andelen brottsbenägna unga män har minskat. De förklaringar som får starkast stöd hänför sig till polisen, till dess ökade numerär och i synnerhet till dess brottsbekämpande strategier.

Observationer i New York har lärt oss en viktig men allmän slutsats om polisarbete i större städer: Sättet som polisen definierar problemen, handskas med informationer och använder sina resurser på gatan kan få avgörande betydelse för brottslighetens nivåer och medborgarnas trygghet. Polisen gör skillnad, och mycket större skillnad än vad många experter tänkte sig så sent som för tjuugo år sedan (Zimring 2012: 162).

Men det handlar inte om den berömda "nolltoleransen". Statistiken pekar entydigt i en annan riktning, så även denna myt krossas av Zimring. Polisinsatserna har styrts mot den öppna droghandeln, illegalt vapeninnehav och våld på allmän plats (nollto-

lerans kan beskrivas som en utspridning av resurser istället för strategiska satsningar). I sökarljuset har man haft s.k. hot spots, frekventerade av kända kriminella och deras vidare nätverk, kartlagda in i minsta detalj. På gatunivån har arbetssättet varit offensivt med en häpnadsväckande stegring av antalet kontroller och kroppsvisitationer (från 40 000 till 580 000 på tjugo år). Men arbetet har alltså inte varit slumpmässigt eller styrt mot enklare ordningsstörningar ("quality of life"). Kartläggningarna har baserats på underrättelseanalyser och brottsutredande verksamheter. Det är visserligen sant att merparten av de individer som blivit föremål för kontrollerna på gatan kommer från etniska minoriteter, och nyligen har "New York's finest" fått ett mycket negativt domslut på halsen (kroppsvisitationerna ha bedömts strida mot flera tillägg till USA:s grundlagar). I Zimrings viktning av problemet blir dock minoritetsgrupperna de stora vinnarna, när det dödliga våldet inte längre drabbar dem och deras sörjande familjer.

Nolltolerans är alltså ett missvisande koncept. Zimring tror även att "livsstilskriminella" kan vara en mindre bra beteckning, för i New York vimlar det uppenbarligen av ex-fångar som gör annat än begår grova brott. Kanske att de begår mindre grova brott eller försörjer sig på andra sätt. Det vet han inte. Men det verkar som om även de allra mest notoriska brottslingarna kan göras skötsamma – frågan är bara hur? Resultaten från New York ställer i alla fall teorier om kriminella "kroniker" på ända.

De krafter som försätter människor i riskzonen för att begå brott överlappar bara delvis med de faktorer som influerar hur mycket brottslighet som ett land kommer att få uppleva (Zimring 2012: 213).

Till sina forskarkollegor säger Zimring: Fokus måste ligga på det föränderliga och variabla. Apropå New York-polisens ökade personalresurs – 8 000 nya poliser under 1990-talet – menar han att en betydelsefull förklaring är att man har legat kvar, i stort sett, på samma höga nivå också efter att tunga vålds- och tillgreppsbrott tryckts tillbaka. Samtidigt har proportionerna mellan den blå sidan och kriminalpolisen skiftat över tid. Ledningen har alltså gjort fortlöpande omprioriteringar beroende på hur brottsligheten har förändrats. Resurserna har inte smetats ut på allt och därför ingenting.

Avgörande i sammanhanget är att den statistikstyrning som brukar förknippas med polisarbete i New York ("Compstat") har varit fokuserad på brottsnivåerna, alltså på *effekterna* av polisens arbete och inte på prestationerna, eller vad poliserna gör (observerar, kontrollerar, efterforskar). Arbetet har haft en tydlig brottsbekämpande inriktning. Dessa åtgärder ser då också ut att kunna bli brottsförebyggande i ett senare skede.

Utöver de lärdomar Zimring håller fram skulle jag vilja säga följande: Dels att ett offensivt polisarbete inte med nödvändighet behöver slå tillbaka i form av social oro. Nyckeln, tror jag, ligger i att skilja stigmatisering från sekundär avvikelse. Det senare är oundvikligt (när någon grips och "stämplas"), men det förra kan polisen låta bli genom riktade insatser. Dels att ett effektivare polisarbete inte förutsätter en stark topp-

styrning; tvärtom, så menar jag att personalens engagemang bara kan stärkas genom en plattare organisation. Men för det krävs att politiken tillåter polismakten att syssla med verkliga problem (regleringsbrevet för svensk polis är inget annat än administrativa excesser).

Slutligen bör man väl komma ihåg att New York's "crime drop" startar från en skrämmande hög nivå; om samma resultat kan nås från en lägre utgångspunkt är oklart.

Micael Björk, Göteborgs universitet